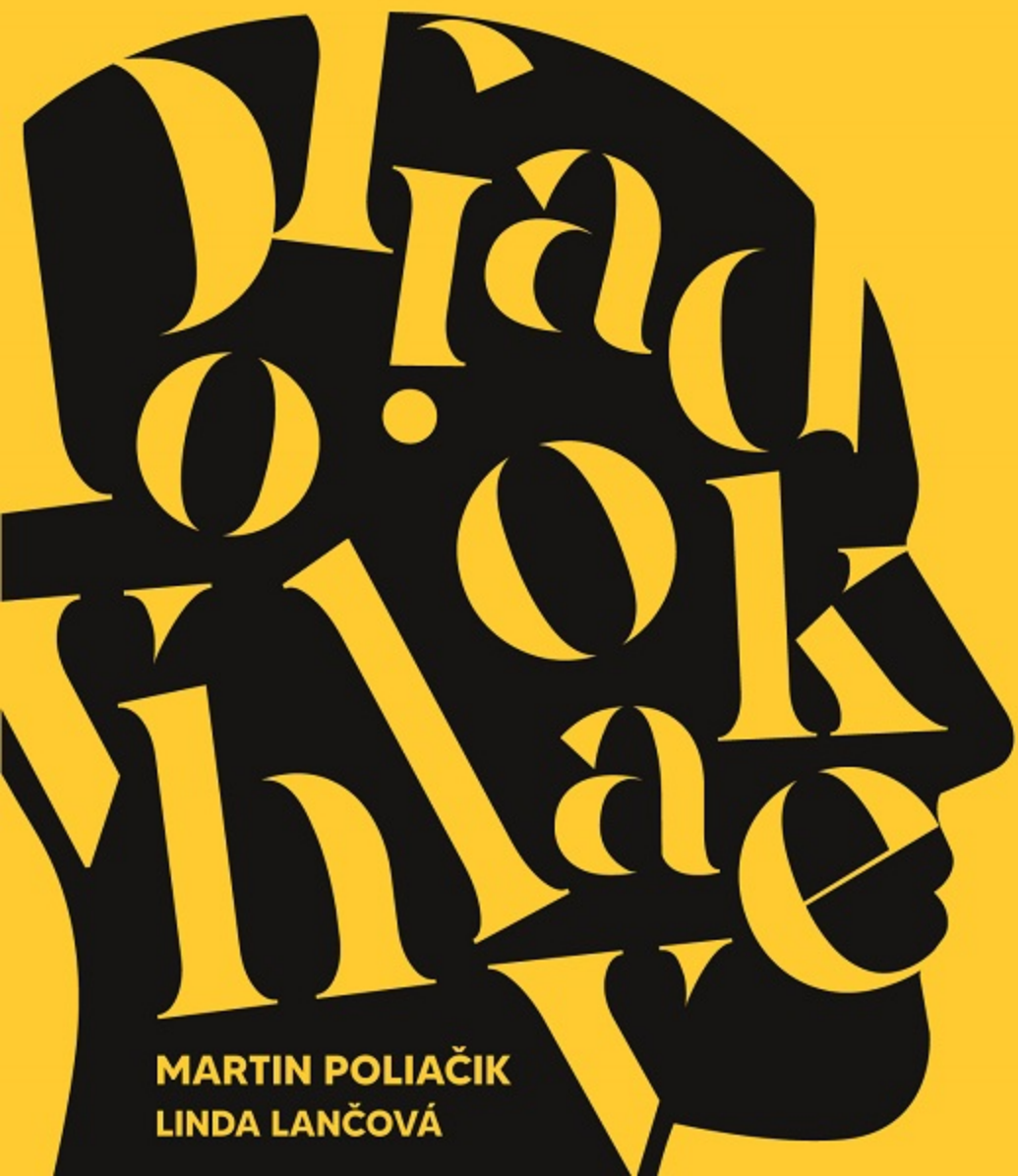

PORIADOK V HLAVE

N

KRITICKÉ MYSLENIE
PRE KAŽDÝ DEŇ

MARTIN POLIAČIK
LINDA LANČOVÁ

N

**Martin Poliačik
Linda Lančová**

PORIADOK V HLAVE

**KRITICKÉ MYSLENIE
NA KAŽDÝ DEŇ**

PORIADOK V HLAVE

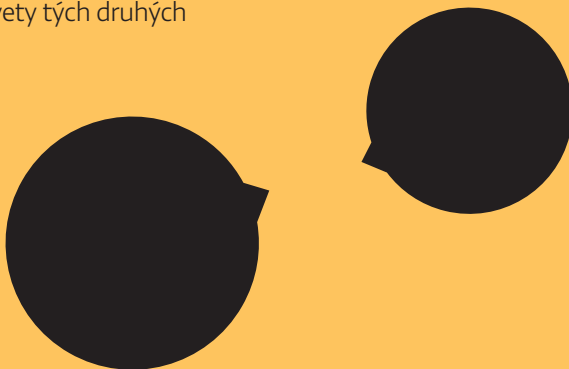
KRITICKÉ MYSLLENIE
NA KAŽDÝ DEŇ

Martin Poliačik
Linda Lančová

Obsah

PodĎakovanie	9
Úvod do kritického myslenia	11
1. Naše myslenie sa nám nemusí „diať“	13
2. Dá sa to povedať po lopate? Pár vetami?	15
3. Nie je kritické myslenie len módnym výstrelkom? Stačí predsa zdravý sedliacky rozum	18
Štruktúra argumentu a argumentácia	25
4. Kto vám uverí hneď?	27
5. Keby Mojžiš na hore počul o kritickom myslení, čo by priniesol na doskách?	29
6. Najužitejšia otázka: Čo vlastne tvrdíš?	41
7. Aký je rozdiel medzi tvrdením a názorom?	45
8. Je každý názor rovnako hodnotný?	48
9. PowerPoint je smrť!	52
10. Dôkaz spája myšlienky s realitou	58
11. Argumentačná línia: spájame dohromady argumenty	62
Zvládanie rozhovorov a komunikácie	67
12. Rozhovory a komunikácia	69
13. Svety tých druhých	72

14. Otázky, ktoré rozširujú obzory	79
15. Nádych, výdych, reakcia	86
16. Nestrieľajte do tmy!	90
17. Niekedy je úsmev po stretnutí viac ako dobre dohodnutý obchod	97

Analýza reality a štruktúra plánu **105**

18. Kolesko navyše nemusí byť nutne na škodu	107
19. Viac hláv, viac rozumu	112
20. Päť prstov	117
21. Keď už nejde o fazuľky	121
22. Po poschodiach pyramídy	125

Záver **129**

23. Poriadok v hlave	131
24. Hanka z Gurunu	132
25. Na čo je toto všetko?	134
26. Čím zajtra začnete?	134

Poznámky a literatúra	137
-----------------------	-----

Martin Poliačik	142
-----------------	-----

Linda Lančová	143
---------------	-----

Autor: © Martin Poliačik, 2022

Spoluautorka: © Linda Lančová, 2022

Vydal: © N Press, s. r. o., v roku 2022 ako svoju 50. publikáciu

Vydanie prvé

ISBN 978-80-8230-055-3

PodĎakovanie

Táto kniha by nevznikla bez pomoci mnohých ľudí, niektorých však potrebujeme spomenúť menovite.

Ďakujeme Hanke Skljarszkej, Martinovi Burgrovi, Janovi Búzovi, Jakubovi Kobelovi a Katke Batkovej za spoluprácu na vytvorení teoretických blokov a cvičení, z ktorých väčšina textov tejto knihy vychádza. Za hodiny diskusií a rozhovorov, počas ktorých sme vzorce myslenia opisovali, vysvetľovali a prepájali ich navzájom tak, aby z nich ľudia mali čo najväčší úžitok.

Janovi Markošovi a Ondrovi Gažovičovi za kvantum nových podnetov a popularizáciu kritického myslenia na Slovensku.

Lukášovi Filovi a Monike Kompaníkovej za množstvo editorských poznámok, otázok a pripomienok, ktoré text knihy posunuli na kvalitatívne vyššiu úroveň.

Pánovi profesorovi Mariánovi Zouharovi za veľmi cenné pripomienky k prvým kapitolám, vďaka ktorým sme museli opúšťať vlastné zabehnuté postupy a zvýšiť poctivosť pri skladaní myšlienok. Pánovi profesorovi Andrejovi Démuthovi za podnety k práci so zdrojmi a ich citáciami.

Slovenskej debatnej asociácii za to, že pred mnohými rokmi vytvorila na šírenie kritického myslenia vhodné prostredie a bola na počiatku mnohých priateľstiev.

A, samozrejme, našim rodinám a blízkym za podporu. Hanke, Jakubovi a Jergušovi a Tomášovi.

Ďakujeme.

Martin a Linda

**ÚVOD DO
KRITICKÉHO
MYSLENIA**

1. Naše myslenie sa nám nemusí „diať“

„V lietadle vlastného života si môžeš vybrať – buď budeš pilotom, alebo pasažierom. A ak budeš pasažierom, polož si otázku: Kto vlastne riadi toto lietadlo?“ Toto mi jedno pekné popoludnie povedal Hermano Claudio, zakladateľ malého mystického rádu neďaleko Limy v Peru. Hovoril mi o tom, ako sa mnohí ľudia v živote väčšinu času len nechávajú niečím unášať, pasívne absorbujú podnety zvonku, a ak aj vyvinú nejakú aktivitu, väčšinou ide o inštinktívne, automatické reakcie na tieto podnety. Zdroj svojej radosti aj svojho smútku, svojho hnevu aj svojho nadšenia hľadajú vždy vonku, mimo seba. A vnímajú, že ich vlastné myšlienky, rozhodnutia a činy sa im dejú. Všetko „sa im stalo“.

Hermano zomrel pred pár rokmi, no jeho slová sa mi často vynoria v pamäti. Sledujem totiž, ako ľudia okolo pozerajú z okien svojich lietadiel, život sa im „deje“ a oni nad mnohými jeho časťami majú malú alebo žiadnu kontrolu. Keďže sa posledné roky venujem hlavne komunikácii a rozhodovacím procesom, všimam si to najmä v týchto oblastiach. Vnímam, ako ľudia pasívne nasávajú a preberajú myšlienky zo svojho okolia a skladajú z nich niečo, čomu hovoria názory. Sledujem, ako v diskusiách na obhajobu vlastného stanoviska vyťahujú tvrdenia, o ktorých netušia, odkiaľ ich majú. A čítam o výskumoch, v ktorých respondenti vášnivo obhajujú stanoviská, ktoré len pár minút predtým sami v inej otázke popreli. Orientovať sa vo vlastnom myslení a rozhodovaní nie je obvyklé.

Milióny rokov evolúcie umožnili našim mozgom previesť nás životom aj takýmto intelektuálne vegetatívnym spôsobom. No ako sa svet zahusťuje, zrýchľuje a mení, pre čoraz viac ľudí začína byť takýto autopilot nedostatočný. Nachádzajú samých seba zmätených uprostred sveta, ktorému čoraz menej rozumejú. U niektorých to vyvolá paniku, u iných frustráciu, u ďalších zasa horúčkovitú túžbu svet okolo pochopiť. A ťukajú do klávesníc, vyhľadávajú informácie, preskakujú z jednej linky na druhú, z videa na podcast a späť. V mylnom predpoklade, že odpovede sú tam vonku, sami seba strácajú ešte viac.

Ako z toho von? Odpovedí je mnoho: niektoré z toho neútešného stavu vyvedú, iné ho prehĺbia. Ja vám môžem ponúknuť len tú, ktorú sme s kolegami a kolegyňami za posledné roky dali stovkám ľudí na našich školeniach a predtým

tisícom debatérov a debatérok v debatných programoch po celom svete. Je to odpoveď, ktorá z nás urobila ľudí, akými sme: „**Ak si chceš upratať v živote, musíš si najprv upratať v hlave.**“ Táto kniha má ambíciu byť na vašej ceste k upratanej hlave jedným z prvých krokov.

Vychádza primárne z metodológie súťažnej debaty, ktorej hlavným cieľom je o niečom presvedčiť porotu a vyhrať. A aj keď sa k nej časom pripojili mnohé ďalšie vrstvy z oblasti psychológie, filozofie, kognitívnych vied či behaviorálnej vedy, súťaživý duch debatéra vo mne často so vzorcami myslenia pracuje tak, aby výsledkom bolo presvedčanie iných. A v podobnom duchu o nich píšem. Neznamená to, že to je ich jediné použitie; na tomto mieste len upozorňujem, že napriek veľkej snahe potlačiť túto moju črtu ju z textu zrejme bude cítiť.

Ďalšia vec, na ktorú tu chcem upozorniť, je práca s pojmami. Ak pracujem so slovami ako „tvrdenie“, „dôkaz“ či „názor“, robím to hlavne s dôrazom na ich **ucho-piteľnosť a praktické využitie**; nie vždy beriem ohľady na akademickú presnosť. Snažím sa prípadné nejasnosti, dvojznačnosť pojmov či nedokonalosť slovenských prekladov pôvodne cudzojazyčných slov vysvetľovať v texte či poznámkach pod čiarou. Som si však vedomý toho, že aj tak môžu existovať prípady, keď čitateľ dané slovo chápe inak alebo ho v praxi inak používa. Obzvlášť to zrejme bude cítiť pri témach súvisiacich s uchopením a chápaním faktov a pri tom, do akej miery môže byť niečo, čo niekto chápe ako fakt, predmetom diskusie. S ohľadom na povahu dnešnej postfaktuálnej, postpravdivej doby sa v knihe snažím čo najmenej definovať veci ako nemenné a nedotknuteľné a väčšinu z nich nechávam v polohe obsahov formovateľných dynamikou medziludskej komunikácie. Neznamená to, že by som chcel nechávať priestor pre relativizáciu či spochybňovanie. Snažím sa skôr ukázať šírku toho, z akých všemožných bodov sa ľudia do premýšľania a diskusií môžu vrhať a aké rôzne nástroje pri tom využívajú. To, kde si v myslení a komunikácii nakoniec nakreslia čiary akceptovateľného, veľmi rád ponechám na nich. Ďalšie kapitoly nech slúžia ako test a námet na zamyslenie.

Keď sa upratuje, nejde o rýchly, jednoduchý ani jednorazový proces. Spočiatku stačí začať rozoznávať, čo kam patrí a na čo sa to používa. Podobne budem postupovať aj ja. Nástroje, ktoré vám predstavím, voláme s mojimi priateľmi a kolegami **vzorce myslenia**.

Nevymysleli sme ich, len sme ich zozbierali a dennodenne ich používame. Slúžia na to, aby sme v hlave nemali nahromadené iba informácie a poznatky, ale aby sme ich začali triediť, a keď treba, aj účelne používať. Začneme jednoduchými, ktoré potrebujeme takmer v každej konverzácii. Cez spôsoby, ako ich naplňať čo najlepším obsahom, prejdeme k zložitejším a k vzorcom určeným pre špecifické situácie. Samozrejme, rozsah knihy nám umožní len obmedzený

výpočet možných variácií jednotlivých vzorcov. Štruktúra argumentu sa môže komplikovať a vetviť donekonečna, to isté platí o argumentačnej línii alebo prezentácii plánu. Tu však predstavím iba základ. Existuje množstvo školení a kurzov, ktoré by čitateľov a čitateľky v prípade záujmu mohli viesť viac do hĺbky.

Toto všetko má jednu dôležitú podmienku. Aby sme boli schopní a schopné začať skúmať spôsob, akým myslíme, vyhodnocujeme informácie a rozhodujeme sa, musíme sa prestať pozeráť len von a musíme začať hľadať dovnútra, do vlastnej hlavy. V histórii existuje množstvo významných mysliteľov, ktorí tento obrat zdôrazňovali, no jeden nad nimi čnie. Bol to Immanuel Kant, ktorý svoje najvýznamnejšie diela nazval Kritika a ktorý azda najlepšie zafinoval to, čomu dnes hovoríme **kritické myslenie**.

2. Dá sa to povedať po lopate? Pár vetami?

Čo teda to kritické myslenie je? Na začiatku asi treba povedať, že kritické myslenie má len máločo spoločné s pojmom „kritika“ vo význame, v akom sa dnes bežne používa. Pod kritikou v súčasnosti chápeme najmä poukazovanie na negatívne aspekty vecí, dejov alebo ľudí, vyčítanie nedostatkov. „Kritika“ v kritickom myslení je však oveľa viac analýzou, reflexiou a bádáním. Keď Immanuel Kant písal svoje kritiky, nemal ani tak v úmysle prstom poukazovať na chyby mysle. Skôr sa držal pôvodného gréckeho slova *kritikos* a chcel svet pochopiť, opísať a zistené veci dať do zrozumiteľných súvislostí. Teda takých zrozumiteľných, aké len u nemecky hovoriaceho filozofa môžu byť.

Kritické myslenie je teda myslenie bádateľské, zvedavé a po zrozumiteľných súvislostiach bažiacie. Ak sa aj zameriava na nedostatky, nerobí tak s vystrčeným káravým prstom. Naopak, keďže dnes už vychádza z chybovosti a nedokonalosti ľudského mozgu, z chýb sa skôr snaží učiť a spätne ich rozoznávať v záujme novej nápravy dôsledkov.

Kritické myslenie sa pokúšalo vymedziť niekoľko odborníkov. Terajšie vedecké poňatie tohto konceptu vychádza napríklad zo štúdie Philipa Abramio¹ a jeho kolegov, ktorí ho definujú ako **sebaregulujúci proces vytvárania úsudku, ktorého výsledkom je interpretácia, analýza, vyhodnocovanie a utváranie záveru z prichádzajúcich informácií**. Tvoria ho podľa neho dva celky – **zručnosti**, ako napríklad interpretácia, analyzovanie alebo vyhodnocovanie informácií, a **dispozície**, medzi ktoré patrí zvedavosť, opatrnosť v robení rozhodnutí či otvorené myslenie. Na Slovensku sa kritickému

mysleniu okrem iných venoval aj profesor a vedec v oblasti experimentálnej psychológie Imrich Ruiseľ,² ktorý tento pojem rozložil na nasledujúce zložky:

- vedecké myslenie,
- formálna logika,
- analyzovanie argumentov,
- pravdepodobnostné myslenie,
- hodnotenie kvality informácií,
- generovanie alternatív a výber cieľov.

Hovorí, že v pozadí rozhodovania každého človeka sú hodnoty a ciele, ktoré sú buď prebraté, alebo nadobudnuté. Obraz kvalitne kriticky mysliaceho človeka vychádza aj z hierarchie týchto hodnôt a cieľov.

Ďalšou pascou, ktorej sa musíme vyhnúť, je **zamieňanie si kritického myslenia a čitateľskej gramotnosti**, čo je dnes, bohužiaľ, veľmi bežné. A hoci schopnosť rozpoznať nepravdivé či zavádzajúce informácie v médiách určite pod kritické myslenie spadá, ani zďaleka ho nevyčerpáva. Rovnako tak ho nevyčerpáva zručnosť v rozpoznávaní logických chýb a argumentačných faulov. Tie sa tešia značnej popularite a mnohí absolventi krátkych kurzov či online seminárov sa cítia byť podkutí a vybavení na vstup do komplikovaných konverzácií, no podľa môjho názoru je len samotná schopnosť identifikovať chyby nedostačujúca a skutočné kritické myslenie vyžaduje oveľa viac.

Kritické myslenie je **vnútorné nastavenie človeka**, vďaka ktorému svoju myseľ, vnímanie a komunikáciu neustále sleduje a udržuje sa v strehu. Kritickí myslitelia a mysliteľky vedia, že objem toho, čo je vôbec možné zistiť, naučiť sa či pochopiť, bude aj u génia s dokonalou pamäťou len maličkým zlomkom z toho, čo všetko ešte nevieme. Preto má pred svetom pokoru, k informáciám pristupuje opatrne, pestuje si zdravú skepsu a udržuje čulý dialóg so svojim zvedavým vnútorným dieťaťom.

Kriticky mysliaci človek vie, že otázka „prečo“ takmer nikdy nie je zbytočná. Udržuje si hlavu otvorenú mnohým možným výkladom reality a vie, že rôzni ľudia vnímajú rôzne veci rôznym spôsobom, a ak aj stojíme vedľa blížneho a pozeráme rovnakým smerom, nevidíme to isté. Kto myslí kriticky, je si vedomý či vedomá obmedzení jazyka. Vie, že ak sa máme dohodnúť, musíme sa najprv uistiť, že rovnaké veci pomenúvame rovnakými slovami. A teda vie aj to, že často jediná cesta, ako niečo zistiť, je komunikovať s inými.

Takýto obraz kriticky mysliaceho človeka podporuje spoločná štúdia univerzity v Soule a psychologických laboratórií na Novom Zélande³. Nové vedomosti podľa nej vznikajú pri recipročnom vzťahu medzi naším kognitívnym a nekognitívnym ja. Tento proces môže prebiehať v nás, vtedy napríklad odhaľujeme chyby vo vlastnom myslení na základe sebareflexie. No môže prebiehať aj mimo nás, keď spoznávame pohľady ostatných, ktoré rozširujú naše obzory a ukazujú naše chyby. Autori zdôrazňujú aj to, že oba druhy procesov môžu prebiehať – a väčšinou aj prebiehajú – paralelne.

